

Utredning väster om Brätte

Arkeologisk utredning
Vänersborgs socken och kommun
Willie Nordström och Mats Hellgren
Kulturmiljö, Förvaltningen för kulturutveckling
Västra Götalandsregionen
KU Arkeologisk rapport 2020:6

Författare Willie Nordström och Mats Hellgren

Grafisk form, layout och teknisk redigering Gabriella Kalmar

Omslagsbild Foto mot sydost över några av schakten. Foto: Mats Hellgren

Tryck Xxxxx AB, Xxxxx 201X

Förvaltningen för kulturutveckling

Vänerparken 13

462 35 Vänersborg

tel. 010-441 42 00

www.vastarvet.se

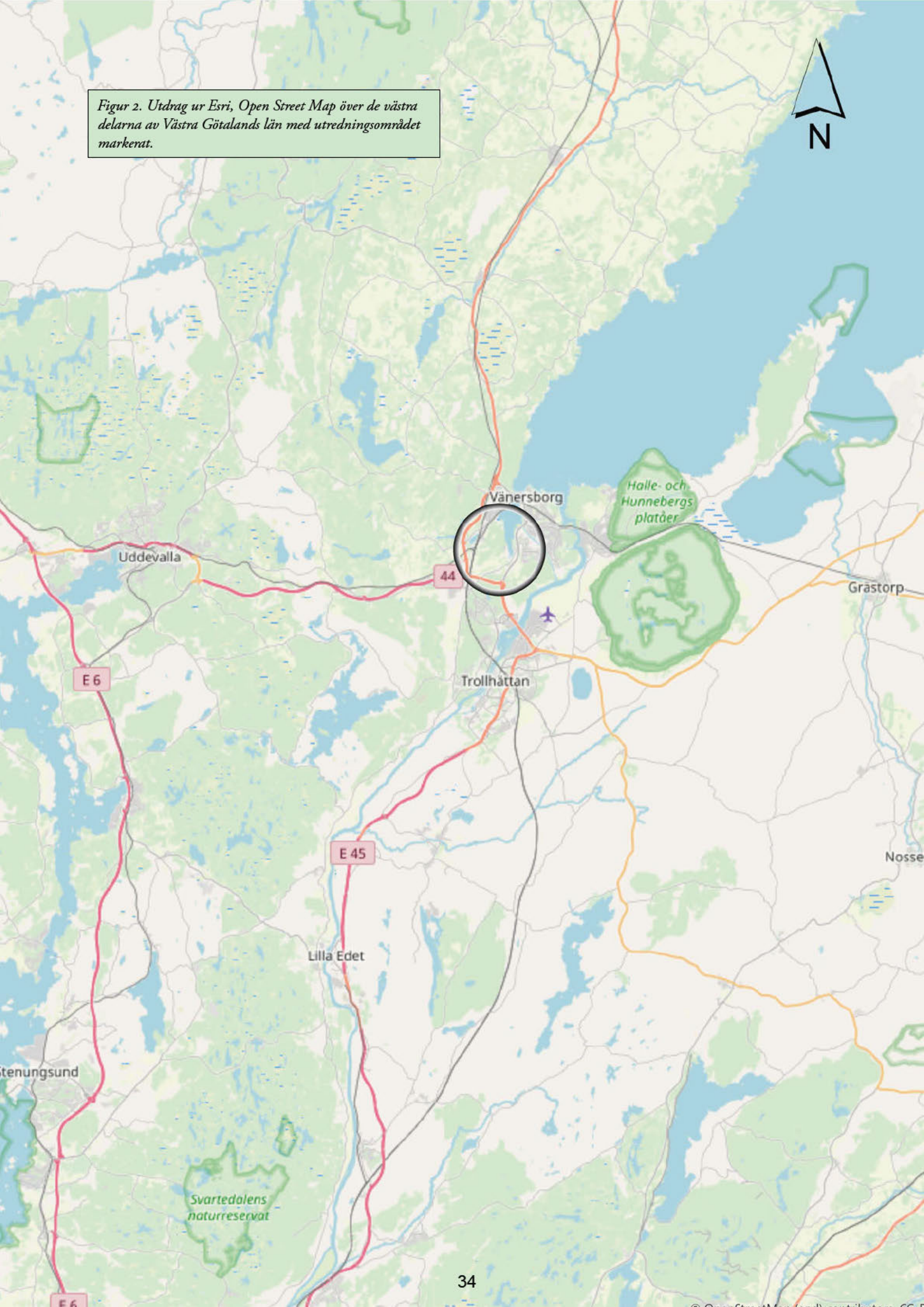
Innehåll

Sammanfattning	6
Bakgrund.....	6
Utredningens syfte och metod.....	6
Landskap och fornlämningar	6
Historiskt kartmaterial	11
Resultat	13
Slutsats och åtgärdsförslag	13
Litteratur	14
Otryckta källor.....	14
Onlineresurser.....	14
Historiska kartor	14
Tekniska och administrativa uppgifter.....	15
Bilagor.....	16

Figur 1. Utdrag ur GSD-Sverigekartan över Västra Götalands län med platsen för undersökningen markerad.

Figur 2. Utdrag ur Esri, Open Street Map över de västra delarna av Västra Götalands län med utredningsområdet markerat.

Figur 3. Arbetsbild vid schakt S1075. Foto: Mats Hellgren

Sammanfattning

Med anledning av att Vänersborgs kommun planerar att bygga en ny väg mellan Brätte och Öxnered, strax sydväst om Vänersborgs stad, har kulturmiljöenheten, Förvaltningen för kulturutveckling inom Västra Götalandsregionen, genomfört en arkeologisk utredning. Totalt grävdes tjugoen sökschakt, vilka allihop visade sig vara fyndtomma. Utöver sökschakten gjordes okulär undersökning utmed hela sträckan och angränsande område, varpå en sentida gärdesgård och en sentida stenformation påträffades.

Eftersom undersökningen blev resultatlös finns det inga arkeologiska synpunkter gällande undersökningsområdet.

Bakgrund

På uppdrag av Länsstyrelsen har kulturmiljöenheten, Förvaltningen för kulturutveckling inom Västra Götalandsregionen, utfört en arkeologisk utredning inför en planerad väg mellan Brätte och Öxnered. Utredningen gjordes i enlighet med Länsstyrelsen i Västra Götalands läns beslut, dnr 431-35571-2018.

Vägsträckan är drygt 2 kilometer lång och inkluderar i öster två alternativa vägsträckor; Alternativ 1 och Alternativ 2 (se figur 3). Alternativ 1 följer delvis en övergiven järnvägsbank. Detta vägalternativ ansluter i öster till Edsvägen inom RAÄ Vänersborg 26:3. Alternativ 2 utgår från en befintlig väg inom RAÄ Vänersborg 26:2/L1963:1524.

Räknat från Edsvägen i öst går de båda vägsträckorna ihop efter cirka 700 meter. Undersökningsområdet

följer därefter mestadels en befintlig grusväg och kraftledningsgata. Efter cirka 1 kilometer viker sträckan av från den befintliga grusvägen/kraftledningsgatan in i ett tätbevuxet skogsparti med berg i dagen och utmynnar till ett gärde i Öxnered.

Utredningen utfördes under en fältarbetsdag den 23 januari 2020. Arkeologisk personal var Mats Hellgren och Johanna Lega, båda anställda vid kulturmiljöenheten, Förvaltningen för kulturutveckling inom Västra Götalandsregionen, samt mastersstudenten Willie Nordström från Göteborgs Universitet.

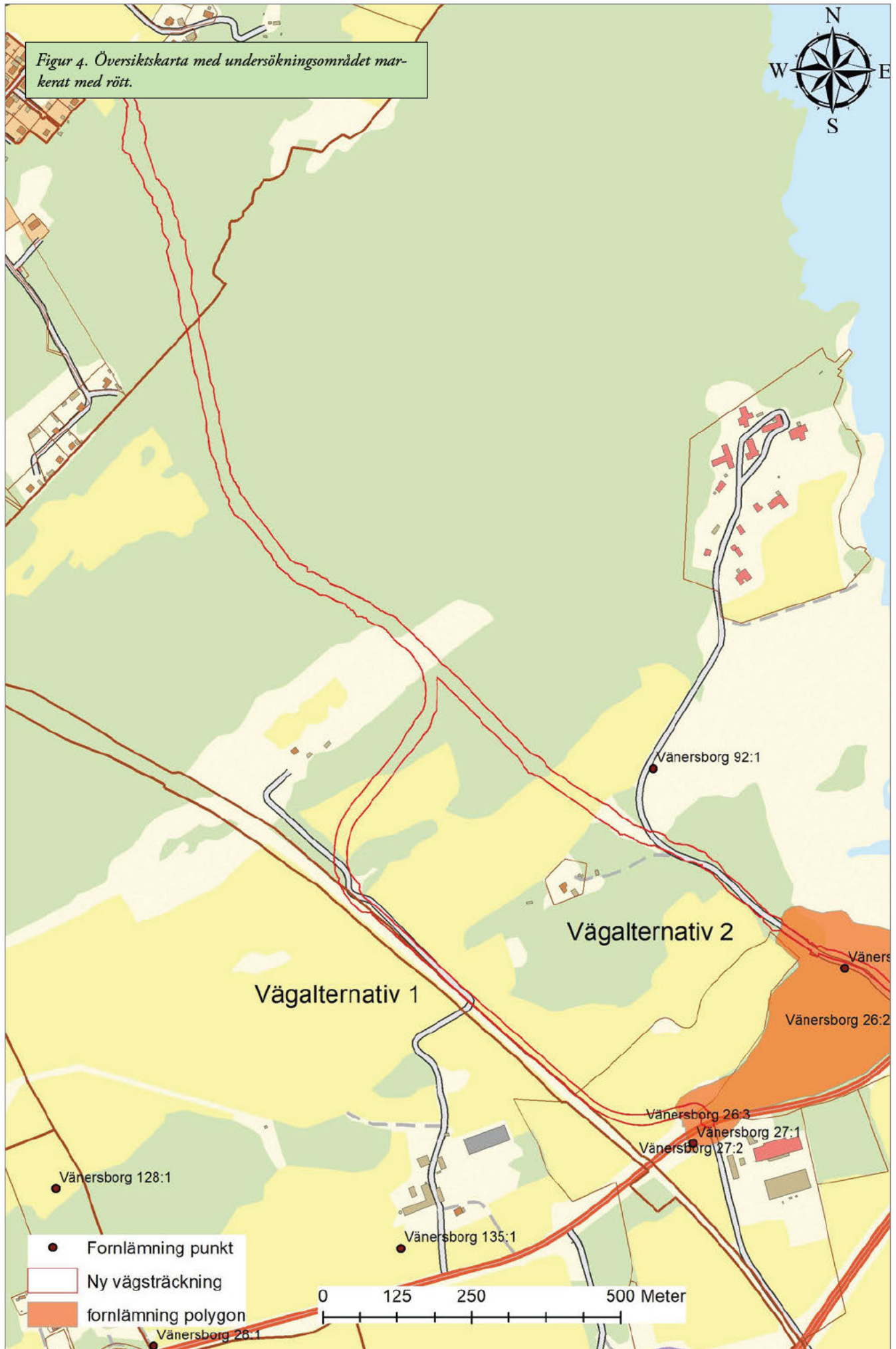
Utredningens syfte och metod

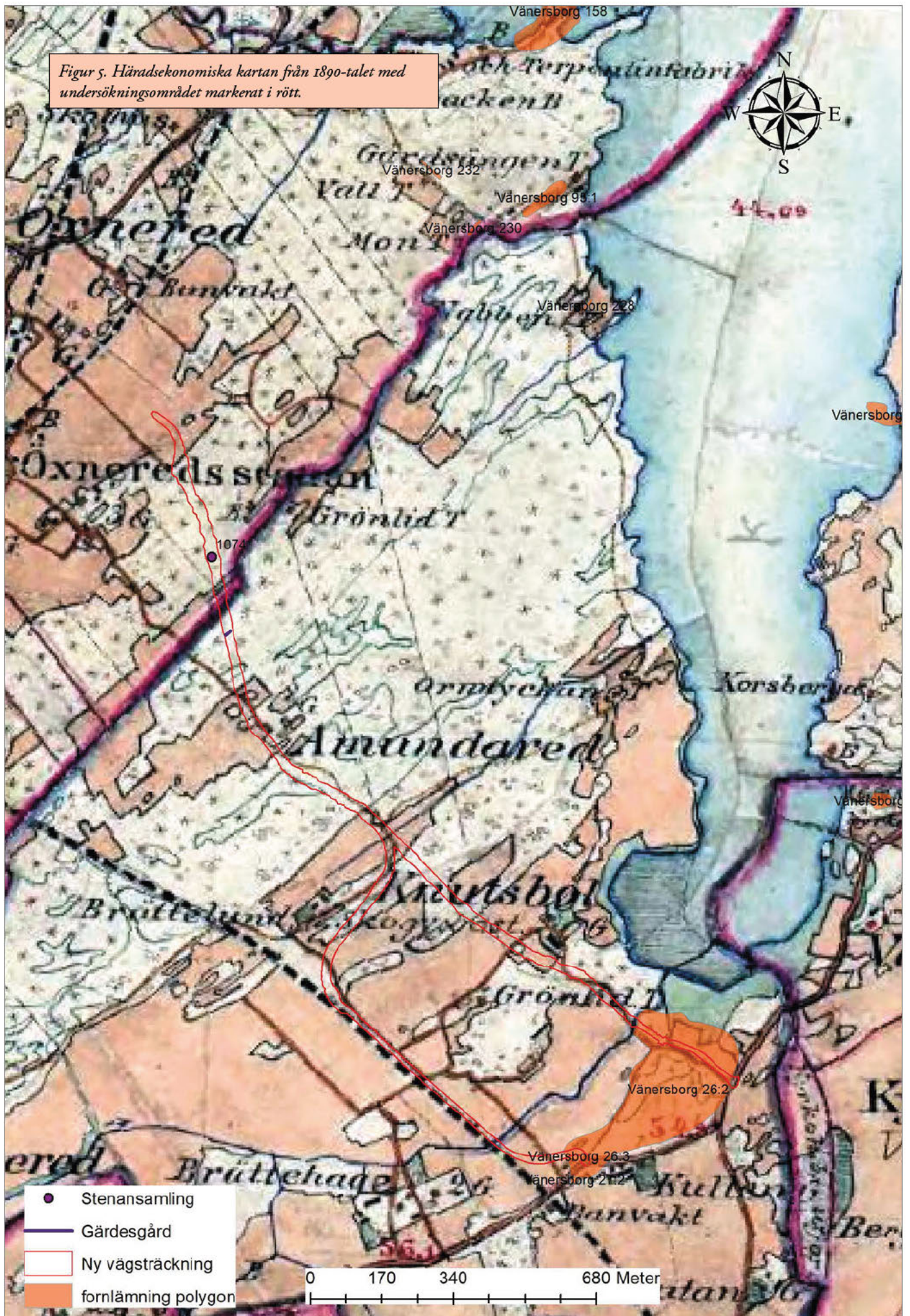
Syftet med undersökningen var att fastställa om det fanns okända fornlämningar inom undersökningsområdet.

Innan fältarbetet påbörjades gjordes en genomgång av det historiska källmaterialet där bland annat äldre kartmaterial studerades (se nedan). Därefter utfördes fältarbetet vilket inleddes med en okulär besiktning av hela undersökningsområdet. Efter besiktningen och efter genomgång av SGU:s jordartskarta grävdes ett flertal schakt inom topografiskt sett fördelaktiga områden. Fältdokumentationen gjordes med hjälp av mjukvaran Arkeo på en ritplatta. Schakt och anläggningar mättes in med RTK-GPS och efterbearbetning gjordes i ArcGIS.

Landskap och fornlämningar

Landskapet inom utredningsområdet är mestadels flackt och består till stor del av leråkrar vilka avgränsas

Figur 6. Miljöbild, visar en klipphöjning inuti skogen. Foto: Johanna Lega.

med avrinningsdiken. Mindre skogspartier/dungar, be-
vuxna med lågt växande björk, gran och tall separerar
åkermarkerna. Ett större skogsparti utgör en gräns mel-
lan fastigheterna Brätte och Öxnered. Bitvis förekommer
tätbevuxna skogspartier med delvis bergig mark (figur 6).

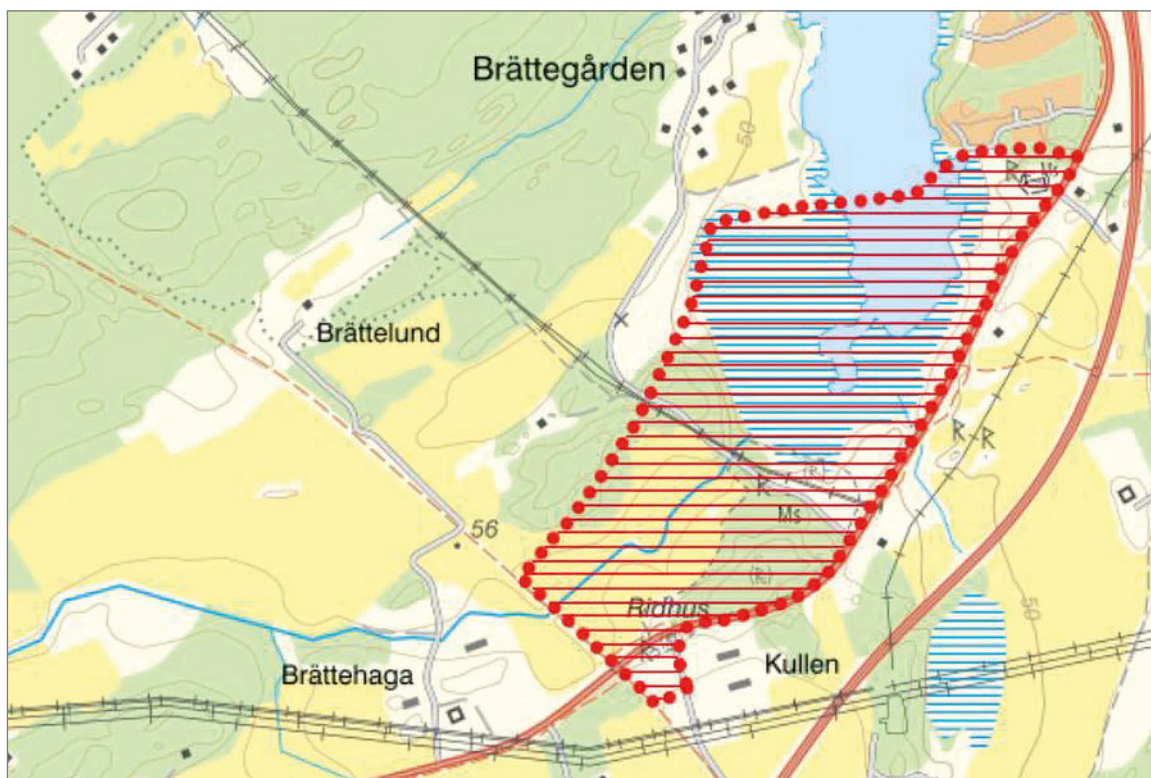
Direkt öster om undersökningsområdet finns en
fornlämning i form av den gamla staden Brätte (RAÄ

Vänerns borg 26:2/LI963:1524). Brätte var ursprungli-
gen en handelsplats tillhörande Vassända socken som
kring 1590 hade övergått till att fungera som en stad.
Brätte fick stadsprivilegier 1619 och kom sedermera på
1640-talet att flyttas närmre Vänern och bytte namn
till Vänerns borg.

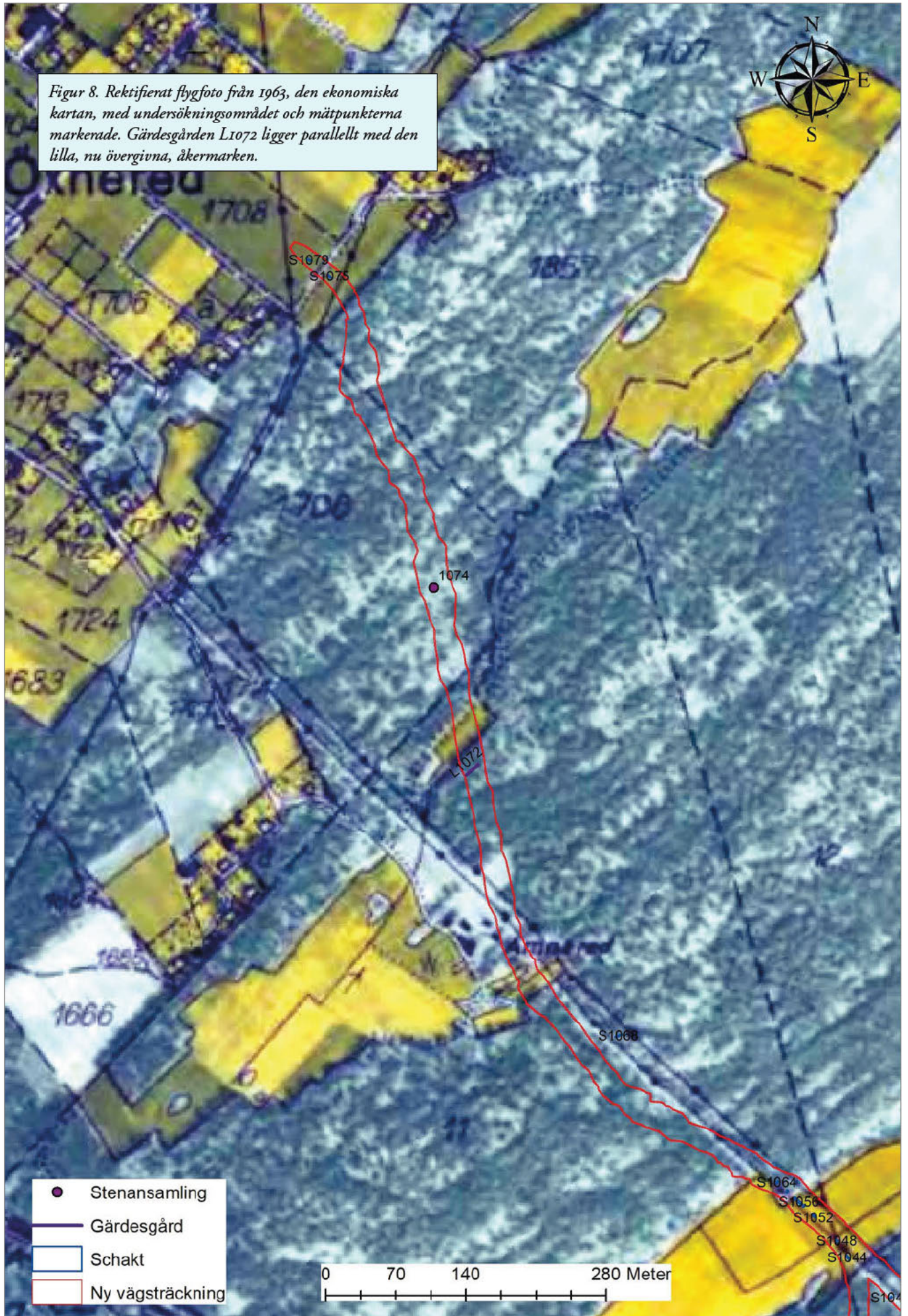
Strax norr om undersökningsområdet låg förr en gård
vid namn Knutsbol (RAÄ Vänerns borg 92:1/LI964:7325).
Knutsbol var ett av tre hemman, Knutsbol, Amnered
och Vassända, som av Karl IX år 1609 donerades till
Brätte. Den gård som är inringad på kartan från 1661
(figur 10) är östra Amnered.

Gamla staden Brätte och delar av gården Amnered
ingår i ett större område med riksintresse (KPr18). Båda
vägalternativen kommer att beröra detta område, såväl
i södra som i den norra delen. I södra delen av området
för den gamla staden Brätte finns en forntida boplots-
lämning (RAÄ Vänerns borg 26:3/LI963:936). I höjd med
vägalternativ 1, på motsatt sida Edsvägen ligger en öde-
kyrkogård (RAÄ Vänerns borg 27:2/LI963:1525).

I undersökningsområdets närområde finns, förut-
om de ovannämnda fornlämningarna, ett fåtal regist-
rerade fornlämningar och fyndplatser. En gårdsgård
finns registrerad som RAÄ Vänerns borg 218/LI959:4307.
Denna tycks vara av sentida karaktär och har ej klassi-
ficerats som en fornlämning. Ungefär 200 meter norr

Figur 7. Den röda markeringen visar området med särskilt riksintresse (KPr18).

Figur 9. Arbetsbild tagen i den snåriga skogen. Foto: Johanna Lega.

om denna finns en registrerad boplatslämning som är borttagen (RAÄ Vänersborg 219/L1959:4308). Cirka 600 meter sydväst om undersökningsområdet i väst finns ett lösfynd av en skafthålsyx (RAÄ Vänersborg 123:I/L1964:78367).

Historiskt kartmaterial

Det äldsta användbara kartmaterialet som visar delar av undersökningsområdet är en geometrisk avmätning gällande Vänersborg från 1661. Kartan är gjord bara sju-tio år efter att staden Brätte flyttades och delar av området har redan börjat likna utmarker. De närbelägna gårdarna Amnered och Knutsbol syns på samma karta. På kartan syns flera hus tillhörande Amnered, längs med en bäck (se figur 10). Av husen finns idag inga synliga lämningar. Utöver husbyggnader har även en brygga märkts ut, samt en liten bro över bäcken. Det finns idag en befintlig bro på ungefär det stället som kartan avser. Vissa av åkermarkerna som är synliga på kartan brukas än idag.

I Wermings atlas från 1814 är området som under-

sökningen avser utmärkt som *Stadens Utmarker* och någon detaljerad information över området återges ej.

Ljunggrens atlas från 1856 återger en viss översikt över åkermarker utanför staden. På kartan beskrivs miljön i närområdet som »Åkerjorden består öfvervägande af djup lermylla. Skog och Betesmarken utgöres mestadelen af berg och mycket bergbunden mark«. Av kartan framgår att Knutsbol, vid denna tidpunkt, klassas som ett torp.

Häradskartan från sent 1800-tal visar att gränsdragningar såväl som marknyttjande på många vis är det samma som idag. Till stor del brukas odlingsmark inom samma områden, med undantag från mindre partier som har övergivits. Ett antal områden som på de historiska kartorna visar odlingsbar mark huserar numera modernare bebyggelse.

Inom området för undersökningen är skillnaderna i användningen av landskapet, idag kontra 1661, små och gäller främst mindre partier av åkrar som har övergivits eller mindre åkermarker som har etablerats och senare övergivits.

Figur 10. Del av en geometrisk avmätning över Vänersborg och dess ägor från 1661.

Resultat

Totalt maskingrävdes tjugoen sökschakt med en sammanlagd yta av 150 kvadratmeter. Inga strukturer hittades, ej heller visade sig några fynd – utöver tegel från takpannor och skräp av sentida karaktär. I tre schakt (S1000, S1004 och S1056) var alvmaterialet bitvis sandigt, i övrigt bestod det av lera.

Två sentida stenformationer i form av en gärdesgård och en anhopning påträffades i skogspartiet innan gärdet i norr. Dessa mättes in som L1072 och A1074 och betraktades som recenta lämningar och har därför ingen betydelse för den planerade exploateringen.

Stengärdesgården har en referens på den ekonomiska kartan från 1963 vilken visar ett åkerparti vars avgränsning stämmer jämt mot L1072. Lämningen lär ha tillkommit någon gång under 1900-talet, innan 1963. Vad

gäller den andra inmätta stenformationen, A1074, finns ingen referens i vare sig historiska eller moderna kartor. Med anledning av att de påträffade lämningarna betraktades som recenta registrerades dessa inte i Forsök.

Slutsats och åtgärdsförslag

Undersökningen gav inget resultat som påverkar områdets status, vilket fortfarande är fritt från fornlämningar.

De båda vägalternativen berör längst i öster ett område med riksintresse och ett område med kända fornlämningar. Fornlämningar är skyddade av KML och ingrepp i fornlämning kräver tillstånd från länsstyrelsen. Detta innebär att om det inte går att undvika fornlämningar behövs arkeologiska insatser.

Litteratur

Kungliga Ortnamnskommitén (1906) *Ortnamnen i Älvsborgs Län, DEL XII*, Aktiebolaget Ljus, Stockholm

Otryckta källor

Fornsök, Riksantikvarieämbetets kulturmiljöregister

GSD Fastighetskartan, Sverigekartan och Översiktskartan, Lantmäteriet

SGU Jordartskartan. Skala 1:25 000

SHM Statens historiska museum

Onlineresurser

KP18, Länsstyrelsen, Västra Götaland, hämtad den 2020-01-29 http://ext-dokument.lansstyrelsen.se/VastraGotaland/Kulturmiljo/RI_kul/KP18.pdf

Historiska kartor

Lantmäteriet, 1661, Geometrisk avmätning, Vänersborgs stad Vänersborgs stad

Lantmäteriet 1814, Werming atlas, kopparstick, Vänersborgs stad Vänersborgs stad

Lantmäteriet 1856, Ljunggrens atlas, litografi, Vänersborgs stad Vänersborgs stad

Lantmäteriet, 1890-tal, Häradsekonomiska kartan, Vänersborg J112-42-7

Lantmäteriet 1963, Ekonomiska kartan, Öxnared J133-8B5i65

Tekniska och administrativa uppgifter

Lst dnr: 431-35571-2018
KU dnr: KU 2020-00553
KU pnr: 14090

Län: Västra Götalands län
Kommun: Vänersborg
Socken: Vänersborg

Läge: N 6470514, E 342 072
Koordinatsystem: SWEREF 99 TM

Uppdragsgivare: Länsstyrelsen
Ansvarig institution: Förvaltningen för kulturutveckling
kulturmiljö
Projektledare: Mats Hellgren
Fältpersonal: Mats Hellgren, Johanna Lega
Fältarbetstid: 16 timmar

Arkiv: Handlingar förvaras digitalt hos Västarvets
diarium

Fynd: Inga fynd tillvaratogs
Rapporten finns tillgänglig på: <https://app.raa.se/oppnadata/forndok>

Förvaltningen för kulturutveckling bildades 1 januari 2020 och är en samman-
slagning av de tidigare förvaltningarna Kultur i Väst och Västarvet.

Bilagor

Bilaga 1. *Schaktbeskrivningar*

Bilaga 2. *Anläggningsbeskrivningar*

Bilaga 3. *Karta över en del av undersökningsområdet. S1000 till S1036.*

Bilaga 4. *Karta över en del av undersökningsområdet. S1040 till S1064.*

Bilaga 5. *Karta över en del av undersökningsområdet. S1065 till L1072.*

Bilaga 6. *Karta över en del av undersökningsområdet. Punktmätning 1074 till schakt S1079.*

Bilaga 1. Schaktbeskrivningar

ID	Längd × bredd, m	Matjordsdjup, m	Alvmaterial	Kommentar
S1000	16×1,3	0,3	Sand, Lera	
S1004	9×1,3	0,3	Sand	
S1008	5×1,3	0,3	Lera	
S1012	5×1,3	0,3	Lera	
S1016	2×1,3	0,3	Lera	
S1020	2×1,3	0,3	Lera	
S1024	2,5×1,3	0,25	Lera	
S1028	4×1,3	0,2	Lera	
S1032	1,3×2	0,3	Lera	
S1036	4×1,3	0,15	Lera	
S1040	2×1,3	0,2	Lera	
S1044	4×1,3	0,25	Lera	
S1048	2×1,3	0,25	Lera	
S1052	5×1,3	0,3	Lera	
S1056	1,8×13	0,4	Sand, Lera	
S1060	2×1,3	0,3	Lera	Fragmenterade stekpannor och flaskglas
S1064	2×1,3	0,3	Lera	
S1068	9×1,30	0,08	Grus	
S1075	3×1,3	0,35	Lera	
S1079	4×1,3	0,3	Lera	

Bilaga 2. Anläggningsbeskrivningar

ID	Typ	Beskrivning	Längd, m	Bredd, m	Djup, m	Form
A1074	Stenanhopning	stenupplägg i form av lösa övermossade stenar. In- till bäck/dike	3	1		Oregelbunden
L1072	Gärdesgård		12	2		

Bilaga 3. Karta över en del av undersökningsområdet. S1000 till S1036.

- Ny vägsträckning
- Schakt

0 15 30 60 Meter

Bilaga 4. Karta över en del av undersökningsområdet. S1040 till S1064.

BRÄTTE 1:8>1

S1064

S1060

S1066

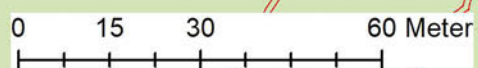
S1052

S1048

S1044

S1040

- Ny vägsträckning
- Schakt

Bilaga 5. Karta över en del av undersökningsområdet. S1065 till L1072.

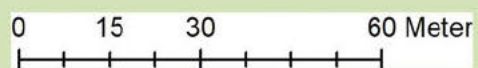

L1072

BRÄTTE 1:8>1

S1068

- Ny vägsträckning
- Schakt
- Gärdesgård

Bilaga 6. Karta över en del av undersökningsområdet.
Punktmätning 1074 till schakt S1079.

SEMAFOREN 11>1

SEMAFOREN 5>1

SEMAFOREN 6>1

S1079

S1075

ÖXNERED 6:13>1

1074

BRÄTTE 1:8>1

- Ny vägsträckning
- Schakt
- Stenansamling

